

SCHEIRING GÁBOR*

A GLOBALIZÁCIÓ ÉS AZ EU: A NEOLIBERÁLIS POLITIKÁK ALKALMAZÁSA EURÓPÁBAN ÉS A FENNTARTHATÓSÁG

Mi az Unió szerepe és helye a globalizációban? Vajon egy oltalmat adó menedék, vagy a globalizáció viharának egy játéktere? Képes lehet-e Európa befolyásolni a globalizáció folyamatát? E kérdésekre nem lehet egyértelmű választ adni. A globalizációt előrevivő neoliberális politikák alkalmazása az Unióban is rendkívül előrehaladott. A Közösséget alkotó országok között néhány kivételtől eltekintve teljesen szabadon áramolhatnak a tőke, az áruk, a szolgáltatások és a személyek, valamint tizenkét tagállam közös pénzt használ. E folyamatok azonban felerősítették a piacgazdaság sajátos problémáit, így a környezetre és társadalomra áthárított költségek mennyiségét, elősegíti a tőkekoncentrációt, az óriási cégbirodalmak létrejöttét, valamint hozzájárul a társadalmi feszültségek növekedéséhez. Ugyanakkor az Unió többé-kevésbé hatásos mechanizmusokat fejlesztett ki a szabad piac problémáinak orvoslására, melyek lehetővé teszik számára, leginkább vállalatai és nagybefektetői számára, hogy élvezhesse a globalizáció előnyeit. Kifelé ugyanakkor az Unió kevésbé zöld arcát mutatja. Fenntarthatatlanságát a világ más részeivel fizetteti meg. Bár igyekszik küzdeni a fenntarthatóság megvalósulásáért, ez eltölpül a gazdasági és kereskedelmi érdekei érvényesítéséért tett erőfeszítései mellett. Az EU a világporondon a globalizáció egyik legfőbb motorjaként lép fel, ezért felelőssége vitathatatlan a jelenlegi fenntarthatatlan rendszer globális elterjedésében.

A címben említett téma meglehetősen tág. A kérdéskör horizontális jellegéből kifolyólag szinte minden szektort érint, ezért csak általános megállapításokat lehet tenni, a téma alaposabb tárgyalása az egyes szektorok vonatkozásában lehetséges. Előrebocsátom, hogy a dolgozat nem egy értéksemleges tanulmány, véleményem szerint ilyen nem létezik. Értékpreferenciámban első helyen szerepel a fenntarthatóság és a jólét széles körű értelmezése, a globalizációt és a neoliberális politikák alkalmazását is e nézőpontból vizsgálom. Ugyanakkor távol áll tőlem bármiféle vad antikapitalizmus, technika- vagy fejlődésellenesség.

* A szerző a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Főiskolai Karának 2003-ban végzett külgazdasági szakos hallgatója, a Védegyelet civil ököpolitikai szervezet munkatársa.

1. MIRŐL IS VAN SZÓ?

Ahhoz, hogy értekezhessünk a globalizáció, a neoliberais politikák alkalmazása és a fenntarthatóság viszonyáról először is meg kell határoznunk, hogy mit értünk e fogalmak alatt, mivel ezek nem rendelkeznek széles körben elfogadott definíciókkal.

1.1. Globalizáció

A globalizáció szót leginkább egy jelenségként szokták definiálni, mely jelenséget az elmúlt 20-30 évben lehetett tapasztalni. Egyesek hozzáteszik, hogy hasonló folyamatok zajlottak le már a gyarmatosítás idején, a 19. század végén, azonban sebességét és méreteit tekintve a 70-es 80-as évektől induló folyamat lényegében különbözik az 19. századitól. Mivel a globalizációt jelenségként kezelik, leginkább tünete alapján közelítik meg. Én a globalizációt a szó eredeti értelmében használom, azaz valaminek a globálissá válását, valaminek a világméretű elterjedését értem alatta. Így egyszerűen beszélhetünk például egy fajta gazdaság globalizálódásáról, de beszélhetnénk (ha lenne) a felelőség vagy a környezettudatos szemléletmód, egy fenntartható társadalmi gazdasági rendszer, vagy akár a tudat globalizációjáról. Ennek megfelelően a globalizáció szót önmagában üresnek tartom.

1.2. A neoliberális globalizáció

Ha a globalizáció szó önmagában üres, meg kell határozni, mi az, ami globalizálódik, hogy tartalmat nyerjen.

A 70-es évektől kezdődően gyökeres változás indult be a gazdaságpolitikai fel-fogásban. Ebben az időszakban a jóléti állam első válságjeleit mutatta. Az öngondoskodó, jogaival és kötelezettségeivel tisztában levő egyén felszabadítása, a liberalizáció, a versenyre épülő piacgazdaság, az alanyi jogon járó juttatások helyett a rászorultsági elv hangoztatása, a „minimális állam” liberális elgondolása a jóléti államokat sújtó legfontosabb problémákra volt hivatott megoldást kínálni. A gazdaságpolitikai szemléletmód, a világgazdaság jelenlegi, illetve 70-es évek óta tartó alakulásának jellemzésére szokás használni a neoliberális jelzőt. E gazdaságpolitikai hitvallás lényege a liberalizáció – privatizáció – dereguláció – stabilizáció négyesben¹ ragadható meg. (Pontosabb meghatározását a washingtoni konszenzus pontjai adják.) A neoliberális politikák gyakorlati megvalósításában úttörő szerepet játszott a tengerentúlon RONALD REAGAN, Európában pedig MARGARET THATCHER.

¹ A liberalizáció a kereskedelem útjában álló korlátok lebontását, s szabad piacra jutás megteremtését jelenti. Privatizáció nem más, mint a kormány szerepének csökkentése, a magánszektor szerepének növelése a tevékenység vagy a tőketulajdon valamely fajtájában. Dereguláció alatt az állami szabályozás, a bürokratikus koordináció leépítését értjük. Végül stabilizációnak nevezzük a költségvetési és pénzügyi egyensúly megteremtésére való szigorú törekvést.

A neoliberalizmus globalizálódott. Ezért beszélhetünk neoliberális globalizációról. A jelenleg megvalósuló globalizáció a *neoliberális globalizáció*. A szabad piac, még pontosabban a szabad piacba vetett hitre alapozott gazdaságfejlődési koncepció vált dominánssá világszerte, idegen kifejezéssel: globalizálódott.

A neoliberális globalizáció jellegzetessége, hogy nem firtatjuk miértjeit, és sikerességét szinte nem lehet megkérdőjelezni. Minden problémánkra, mint egy csodaszert próbáljuk meg alkalmazni a neoliberális globalizációt. A világ vezetői, ahogy az legutóbb Johannesburgban is bebizonyosodott, az ökológiai válságra is, és a szegénységre, a társadalmi problémákra is, neoliberális megoldásokat kívánnak adni. Ezért a neoliberális globalizáció erősödik.

A neoliberális globalizáció legnagyobb problémája, hogy felerősíti, és világméreteken elterjeszti a kapitalizmus inherens problémáit. Felerősíti, hiszen az eddig korlátok közé szorított diszfunkciók a bürokratikus és az etikai koordináció egyidejű visszaszorulásával jelentősebbé válnak. Világméreteken elterjeszti, hiszen a globalizáció a kapitalizmus e szélsőséges formájának világméretű exportjáról szól.

1.3. Fenntarthatóság

Bár ez rendkívül elterjedt, és a hétköznapiakban is rendszeresen használt fogalom, azért tartom fontosnak tisztázni, mivel sok vele kapcsolatban a félreértés. Közgazdászok előszeretettel beszélnek fenntartható növekedésről. Ez pusztán a gazdasági növekedés, a GDP bővülésének fenntarthatóságát jelenti. Egy olyan növekedést, mely nem borítja fel a monetáris és fiskális stabilitást. Könnyű belátni, hogy fenntartható növekedés egy zárt anyagi rendszerben, amilyen a Föld nem lehetséges, hiszen a termelés állandó fokozása anyagi és ökológiai korlátokba ütközik. A fenntartható fejlődés koncepciója ezzel szemben lényegesen eltérő szemléletmódot takar. A Bruntland-bizottság meghatározása szerint „a fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit, anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket”.

A fenntartható fejlődés három alappilléren nyugszik: a szociális, a gazdasági és a környezeti pillérek és mindhárom együttesen, kölcsönhatásaik figyelembevételével mérlegelni kell a különböző fejlesztési stratégiák, programok kidolgozása során, illetve a konkrét intézkedésekben, cselekvésekben. A fenntartható fejlődés fogalmáról, lényegéről számos elemzés, vitairat látott napvilágot. Herman Daly megfogalmazása szerint „a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk”. A fejlődés alapvető célja tehát a szociális jólét, a méltányos életfeltételek lehetőségének biztosítása mindenki, tehát egyaránt a jelenlegi és a jövőbeli nemzedékek számára, ami csak úgy lehetséges, ha közben fenntartható módon hasznosítjuk a természeti erőforrásokat, elkerüljük a káros hatásokat, s különösen a környezet állapotában bekövetkező visszafordíthatatlan változásokat.

2. A NEOLIBERÁLIS POLITIKÁK ALKALMAZÁSÁNAK TÖRTÉNETE EURÓPÁBAN

A neoliberais politikák elterjedése meglehetősen nagy eltérést mutat az Unió egyes országai között, ezért is nehéz ezzel kapcsolatban egységesen a Közösségről beszélni. (Az egyszerűség kedvéért a Maastrichti Szerződés előtti Közösséget, illetve Közösségeket is EU névvel fogom jelölni.)

2.1. A négy alapszabadság

A szabad kereskedelem kiépítésének folyamata az Egyesült Államoktól kapott nagy impulzust a világháború után. Ekkor szinte kizárólag az USA érdekeit szolgálta a létrejött nemzetközi gazdasági rend, és ezt voltak hivatottak elősegíteni a Bretton Woods-i¹ intézmények is. Eközben Európában, különösen annak nyugati felén óriási vágy mutatkozott az együttműködésre. Kezdetben rögtön politikai unió megvalósításán gondolkodtak, egyfajta Európai Egyesült Államokon. A több tekintetben nemes célokra épülő elképzelések gyakorlati megvalósítása azonban nehézségekbe ütközött, Nyugat-Európa politikusai csakhamar rájöttek, hogy Európa egyesítését a gazdasági egyesítéssel kell megkezdeni. Az 1957-ben aláírt Római Szerződés már egyértelműen a kereskedelmi határok lebontásának célját szolgálta. Bár az egységes belső piac megvalósulását már a hetvenes évekre el kellett volna érni, mindez azonban az Egységes Európai Okmány (SEA – Single European Act, 1986) aláírásáig és alkalmazásáig váratott magára. A liberalizációs intézkedések viszonylag hamar megszülettek, a tagállami dereguláció, és masszív közösségi joganyag alkotás volt a SEA célja. Legelőször az áruk szabad áramlását érték el, ezt követték a tőke, majd a személyek, végül a mai napig problémás szolgáltatások szabad áramlásának megteremtése. Azonban látnunk kell, hogy az egységes piac kiépítése, a liberalizáció, privatizáció, dereguláció egy hosszú folyamat, ami lényegében még napjainkban is tart.

A gazdaságok egybenyitása ugyanakkor együtt zajlott a sajátos európai társadalmi-gazdasági modell kiépítésével (ECKHARDT, RÖPKE ...). A jóléti államok megszületésével beköszöntött a hatvanas években a kapitalizmus aranykora. A társadalom egészséges fejlődési képet mutatott, alacsony feszültségforrásokkal. A szociális biztonság kora azonban az olajválság után hamarosan kezdett leáldozni, mely folyamat lényegében a mai napig is tart. Az olajsokkra Európában kezdetben a hagyományos keynesi recept alapján keresletoldali gazdaságpolitikával válaszoltak, igyekeztek a jóléti államot tovább erősíteni. A nyolcvanas években azonban gyökeres változások indultak, többek között a fejlett szociális rendszerek finanszírozási problémái miatt. Amerikából először Angliába, majd onnan a kontinensre terjedt tovább fokozatosan a monetarista – liberális gazdaságpolitikai

¹ Az Egyesült Államokbeli Bretton Woodsban megtartott konferencián határozták el az IBRD (Világbank), az IMF (Nemzetközi Valutaalap), és az ITO (Nemzetközi Kereskedelmi Szervezet) felállítását. Az utóbbi az érdeellentétek miatt nem születhetett meg, szerepét a GATT, majd 1995-től a WTO (Kereskedelmi Világszervezet) tölti be.

szemléletmód. Előtérbe került a versenyképesség fogalma, a tőkeáramlás nemzetek közötti szabadsága miatti globális kényszernek való megfelelni akarás.

A liberalizációs és deregulációs intézkedések meghozatalát lényegében lezárt folyamatnak tekinthetjük. Azért csak lényegében, mert elsősorban a közszolgáltatások (és a mezőgazdaság) területein eddig elmaradt a piacositás. A négy neoliberais elv közül a kilencvenes évekre a stabilizáció és a privatizáció került előtérbe.

2.2. Pénzügyi unió és stabilizáció, valamint a közszolgáltatások piacositása

Az EU történetének számunkra két igen fontos jelensége egyrészt a pénzügyi unió megteremtése, másrészt a közszolgáltatások piacositásának előtérbe kerülése.

A pénzügyi unió megszületésével tökéletessé vált a tőke szabad áramlása a folyamatban résztvevő 12 tagállamban¹, melynek megkoronázását az euró 2002-es bevezetése jelentette. A pénzügyi unió működtetése rendkívüli fegyelmezettséget követel meg a tagállamoktól. A neoliberális politikák negyedik eleme, a monetarista eredetű stabilizáció került ezzel előtérbe. A költségvetési és pénzügyi szigor alkalmazása gyakorlatilag lehetetlenné teszi az anticiklikus, keresletoldali gazdaságpolitika alkalmazását, és megköveteli költségvetési kiadások kurtítását. Mindez nagyban hozzájárul a jóléti államok válsághoz, a társadalmi-szociális hanyatláshoz.

Jóval nagyobb figyelmet szentelnék a közszolgáltatási politikai szemléletváltásnak (azaz a neoliberális politikák-e szektorra való alkalmazásának), ami szintén a hetvenes években indult. Az uniós jogalkotás is ekkor vette kezdetét a területen. A piacositási folyamat rövid bemutatása előtt fontosnak tartom megjegyezni, hogy a globalizáció e szelete véleményem szerint az Unióban jóval kisebb veszélyeket hordoz, mint a fejlődő országokban. Ez mindenekelőtt a klasszikus európai értékeknek és az univerzális szolgáltatás fogalmának európai elfogadottságának köszönhető, erről bővebben később. A folyamat azonban az EU tekintetében is felvet számos aggályt. Így például a vízszolgáltatások területén az Unió fejlődő országoktól piacnyitást követel, ami a nemzetközi kereskedelempolitikában alapvetőnek számító reciprocitási elv alapján könnyen az Unió belüli vízközművek piacositását is jelentheti egyben. A vízellátás piaci alapokra helyezése azonban számos ökológiai és szociális problémával járhat még a világ legfejlettebb régiójának számító Unióban is.

A jóléti állammal kapcsolatos országonként eltérő értékpreferenciákat már említettem, ugyanez igaz a közszolgáltatásokra is, annál is inkább mert a két fogalom szorosan összekapcsolódik. A szolgáltató állam koncepciójáról a szabályozó állam koncepciójára való áttérés a hetvenes években indult. Ezzel együtt csökken a keresztfinanszírozás sok esetben indokolt lehetősége, valamint nő a kímázolás (creaming-off) veszélye.²

¹ A Monetáris Unióban jelenleg nem vesz részt Nagy-Britannia, Dánia és Svédország.

² Kímázolás alatt azt a folyamatot értjük, mely során a nyereséges közszolgáltatási területeket vállalkozások megveszik, míg a veszteségesen üzemeltethető rész kormányzati, önkormányzati tulajdonban marad.

Az egyes szektorok tekintetében rendkívül előrehaladott a telekommunikáció liberalizáltsága, ahol a versenykonformitás mellett a szabályok megkövetelik a piacra jutás szabadságát is. A területen bevezetett teljes verseny előnye, hogy jelentős árcsökkenésekhez vezetett és egyben elősegítette a robbanásszerű technikai fejlődést (e technikai fejlődés ellentmondásosságaira jelen tanulmány kereteiben nincs mód kitérni). Egyedüli problémát az elbocsátásokban testet öltő munkaerő-hatékonyság növelése jelentette.

A közlekedés-szállítás terén az utóbbi évek a legnagyobb áttörést a légi közlekedés liberalizációjában hozták. E területen nem csak a légi fuvarozást, hanem a légikikötői és egyéb repüléshez kötődő szolgáltatásokat is felszabadították. Ezzel teljessé vált az egységes piac programjának megvalósítása. Ennek célja ugyanis a szállítás minden szektorában a szolgáltatások szabad mozgásának és versenyének biztosítása volt. 1998-ra a közlekedés minden ágát (közúti, vasúti, tengeri, belvízi, légi) liberalizálták, minek keretében lehetővé vált a közlekedési vállalatoknak a más tagállamokban korlátozások nélkül történő üzletnyitása és működése.

Az energiaszektor megnyitását a Bizottság három fázisban valósítja meg. Az első fázisban a gáz- és elektromos szállítóhálózatok liberalizációjára került sor, és az ipari fogyasztóknak számlázott elektromos és gázárak transzparenciáját kísérelték meg elérni. A második fázisban – amely jelenleg is tart – eddig az elektromos energia belső piacára vonatkozóan fogadtak el új szabályozást. A tervezett harmadik fázisban további piacosításra kerül sor.

Szintén előrehaladott a hírközlés liberalizáltsága, valamint megindult a postai szolgáltatások versenyalapra helyezése is.

Más a helyzet viszont egyelőre az egészségügyi, az oktatási és kulturális politikák, valamint a vízközmű politikák terén. A közösségi egészségügyi politika lényegében arra korlátozódik, hogy a tagállamok különböző területeken való együttműködésének bátorításával, kialakításával, ösztönző intézkedésekkel hozzájáruljon a közösségi egészségügyi helyzet javulásához, miközben az egészségügyi rendszerek és az ellátás működtetése a tagállamok kizárólagos hatásköre maradt. Nem sokban különbözik ettől az Unió oktatási politikája, mely szintén csak a Maastrichti Szerződéssel jelent meg. A szabályozás lényege, hogy a tagállamok megőrzik felelőségüket a tananyag összeállítását és az oktatási rendszer működtetését illetően, továbbá az EU-nak tiszteletben kell tartania a tagállamok kulturális és nyelvi sokszínűségét. Az Unió vízpolitikája egyelőre a környezetvédelmi politika részét képezi, a vízszolgáltatást pedig környezetvédelmi szolgáltatásnak tekintik. A vízközművek működtetésére vonatkozóan nincs uniós szintű szabályozás, a szektor piacosíttottsága egyelőre igencsak elmaradott. Az ökológiai és szociális (sőt olykor gazdasági) kockázatoktól tartva a legtöbb tagállam eddig közösségi tulajdonban tartotta a vízszolgáltatóit, elvértve akad csak uniós példa arra, hogy egy-egy város piacosítaná a vízközmű-rendszert. A tagállamok e területeken megőrizték tehát függetlenségüket, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy nem kezdték volna meg önállóan azok „reformját”, azaz piacosítását.

Az Unió befelé tehát a szabad piacnál jóval többet valósított meg. 1968-tól működik a vámunió, sőt az euró bevezetésével megvalósult a pénzügyi unió is. A gazdasági integráció továbbépítését immár egyedül a gazdaságpolitikai, költségvetési integrációval lehetne folytatni. Ez azonban valószínűleg inkább kevésbé, mint többé fog megvalósulni a tagállamok ellenállása miatt. Az EU ugyanakkor a

közös gazdasági, kereskedelmi dimenziók mellett igyekszik egyéb területeket is közösségi szintre emelni.

Ha a fenti folyamatokat értékelni akarjuk, akkor azt mondhatjuk, hogy a fenntarthatóság ökopolitikája igencsak háttérbe szorult a kereskedelmi érdekekkel szemben. Több szektor esetében (energia, víz, oktatás, egészségügy), a kritikus hangok, független szellemi műhelyek, civil szervezetek aggályosnak tartják a neoliberais politikák alkalmazását, és a fenntarthatóság ökológiai és szociális dimenzióinak figyelembevételét követelik. Kérdéses ugyanakkor, hogy a piaci alapú átalakítás, pusztán a hatékonyság növelése mint egyetlen cél, képes lenne e fenntarthatóság megteremtésére. Az oly szépen csengő fenntarthatósági alapelvek alkalmazása szakmapolitikai szinten igencsak elmaradt.

3. PROBLÉMÁK A NEOLIBERÁLIS POLITIKÁK ÉS AZ EU VISZONYLATÁBAN

Az EU fenntarthatatlansága Európában nem olyan közvetlenül jelentkezik, mint a fejlődő országokban. Ez többek között Európa gazdasági fejlettségének, történelmi-kulturális hagyományainak, a kulturális és biológiai sokszínűség tiszteletének, az ökológikus gondolkodás gyökereinek, a társadalmi szerkezetnek valamint a szociális érzékenységnek köszönhető. Ezek a klasszikus európai értékek képessé teszik Európát arra, hogy a globalizáció előnyeit élvezze.

Az EU a globalizációból inkább profitáló, globális aktor, mely globális problémákat generál. Az EU fenntarthatatlansága tehát területileg ma már elsősorban nem Európában jelentkezik, hanem a világ más részein.

3.1. Az EU fenntarthatatlanságának Európán kívüli hatásai

Az EU fenntarthatatlansága tehát javarészt Európán kívüli területeken válik érezhetővé. Mit is jelent ez? Jelen tanulmánynak nem célja a fejlődő országok globalizációból fakadó problémáinak elemzése, hanem csak Európa ebben játszott szerepére való rámutatás.

Azt, hogy Európa fenntarthatja a fenntarthatatlant, a világ többi részének köszönheti. Egyrészt, mert azok jóval később léptek (ha egyáltalán ráléptek) a kapitalista növekedés útjára, másrészt mert még mindig nem vesznek igénybe a bioszféra szolgáltatásaiból¹ annyit, amennyi elvileg jutna nekik. A széndioxid kibocsátásának állandó növelését a déli esőerdők tették eddig lehetővé, a túlzott húsfogyasztást az ökológiailag igen káros, természetellenes, mesterséges déli monokultúrák takarmányexportja teszi lehetővé, és a sort még hosszan folytathatnánk.

A fejlődő országok egészségtelen városburjánzása, az eladósodás, az enklávék és a duális gazdasági szerkezet kialakulása, a beszállítói státusz jelentette egyol-

¹ A napfény, a széndioxid-elnyelés, a levegő és annak öntisztulása stb. – rendszerint szűkösen rendelkezésre álló erőforrások, melyek az idő múlásával felértékelődnek.

dalú függés, a társadalmi feszültségek növekedése, és a déli országokban példátlan ökológiai hanyatlás mind annak köszönhető, hogy Európa sikeresen exportálta mára a világ egészére fenntarthatatlan modelljét, hiszen ne feledjük, hogy az Egyesült Államok is gyakorlatilag az európai út „eltorzulásaként” született meg.

A neoliberais gazdaságpolitikai felfogás világméretű elterjedése, a globalizáció tovább fokozza az EU felelősségét.¹ Az EU fenntarthatatlanságának köszönhetően óriási ökológiai adósságot halmozott fel a világ többi részével szemben. Annak ellenére, hogy az EU-n belül egyre jobban terjed a fenntarthatóság gondolata, az Unió kifelé nem a legbarátságosabb arcát mutatja. A Világbankon, az IMF-en a WTO-n (valamint egyéb globális pénzügyi és gazdasági intézményeken keresztül) az EU az USA mellett kiveszi a hasznát a neoliberális politikák fejlődő országokban történő alkalmazásának kieroszakolásából. Teszi ezt a gazdasági és kereskedelmi érdekeinek póre érvényesítéséből. Közhely, hogy a világméretű liberalizáció, privatizáció, dereguláció elsősorban a fejlett országoknak, azon belül is mindenek előtt azok óriásvállalatainak és nagybefektetőinek kedvez.

Természetesen igyekszik az EU a zöldebbik arcából is mutatni a világnak, ezt nem lehet letagadni. Gondoljunk csak a Kyotói Egyezmény életbeléptetéséért tett erőfeszítéseire, a Monterreyben tett vállalásaira, az ACP megállapodásokra és általánosságban a világpolitikai szerepvállalására. Ezek a „sikerek” dicséretes szándékok, ám sajnos ez inkább csak a felszín. A valóság sokkal inkább azt mutatja, hogy az európai cégek igen sikeresen érvényesítik az érdekeiket Brüsszelben. Legjobb partnerük ebben a Bizottság kereskedelmi főigazgatósága, valamint a már említett globális pénzügyi és gazdasági intézmények. Had hozzak fel egy aktuális és jellemző példát erre a Janus arcúságra. Az Unió vízpolitikájáról van szó, amire röviden már az előzőekben is utaltam. Egyrészt a johannesburgi konferencia Balin megrendezett előkészítő ülésén ez EU képviselői bejelentették az ún. Víz Kezdeményezést (EU Water Initiative), melynek keretein belül az Unió határozottan elkötelezte magát a Milleniumi Célok² mellett, ígéretet tett a fejlesztési támogatások növelésére, valamint kiegészítő források bevonására. Mindezt úgy, hogy közben kiemelt figyelmet helyeznek az alacsony jövedelműekre és a fenntarthatóság követelményeire. Ez így nagyon szépnek tűnik, azonban tavaly áprilisban a Guardian című angol napilap megszéllőztette az Unió szolgáltatás-kereskedelmi liberalizációs követeléseit egy sor fejlődő országgal szemben. Ezek között találjuk azt is, hogy a címzett országok piacosítsák a vízközmű szolgáltatásaikat. Ez azonban, bár néhány esetben indokolt és hasznos lehet, számos kérdést vet fel, mind szociális, mind ökológiai tekintetben. Így például gyengítheti a társadalmi kontroll lehetőségét, a közösségi felelősségtudatot, ellátási problémákhoz vezethet, jelentősen megnehezíti a vízminőség-védelmi intézkedések betartatását, il-

¹ Megjegyezném, hogy ennek ellenére az EU-ból származó hivatalos fejlesztési segélyek (ODA – Official Development Assistance) összege az utóbbi években csökkenést mutat.

² Az ambiciózus Milleniumi Célokat 2000 szeptemberében tűzték ki maguk elé az ENSZ tagállamai. A célok négy területen fogalmazznak meg konkrét számokat: a szegénység, az oktatás, a nemek közötti egyenlőtlenség, a gyermekhalandóság, az anyai egészség, az AIDS és egyéb betegségek visszaszorítása, környezeti fenntarthatóság, és a globális együttműködés területén kívánnak jelentős előrelépést elérni. Sokan úgy látják, hogy a megfogalmazott célok közül a legtöbb elérésére nincs reális esély.

letve a víztározók utánpótlási sebességénél gyorsabb vízkivonást indukálhat. Közben tehát az Unió ígéreteket tesz a víz helyzet javítására, a piacvezető európai vízügyi cégek nyomásának engedve követeli a fejlődő országoktól a vízszektor megnyitását.

Elmondható tehát, hogy bár érződik Európa felelősségvállalása az uniós fejlesztési politikán, hogy az EU igyekszik elősegíteni a fenntartható fejlődés megvalósulását, mindez azonban eltöprel a szabad piac tökéletességébe vetett hit mellett. Az üzleti körök sikeresen érvényesítik érdekeiket Brüsszelben, míg a fenntarthatóság szakpolitikákba való gyökeres integrációja, egy új szemléletmódra való áttérés sajnos elmarad.

3.2. Európában jelentkező problémák

3.2.1. A relokáció jelensége

Relokáció alatt az állások földrajzi áttelepülését értjük. A jelenség egy sor országban igen heves társadalmi vitákat váltott ki. A főáramú közgazdászok által magyarországi sikertörténetként elkönyvelt külföldi tőkeberuházások korántsem problémamentesek a multik anyaországi, illetve nyugat-európai telephelyei felől nézve. A munkaerőpiaci konkurencia kérdését elsősorban a munkavállalók, a szakszervezetek és politikusok vetik fel. A nyugatra vándorló vagy ingázó keleti munkaerő jelensége mellett időről időre felmerül az olcsóbb bérű országokba áttelepülő gazdasági tevékenység, azaz a relokáció problémája. A téma hazai irodalma igen csekély, inkább csak utalásszerűen, a globalizáció részeként és gyakran meg nem nevezve kerül vizsgálatra.

A relokáció, az állások földrajzi áttelepülésének oka háromféle lehetséges gazdasági folyamatban keresendő. A legegyszerűbb esetben a klasszikus külkereskedelmi forgalomban hoznak be olcsó árukat, melyek kiszorítják a drágábban termelt hazai árut, következésképpen a hazai termelő felszámolja a gyártást, a munkahelyek megszűnnek. Ezzel a folyamattal igen gyakran találkozhatunk a NAFTA esetében. Az olcsó mexikói export hatására az Egyesült Államokban több mint 766 ezer munkahely szűnt meg. Az olcsó amerikai kukorica viszont, amely olcsóságát a természetre és a mexikói társadalomra áthárított költségeknek köszönheti, a mexikói őstermelők helyzetét lehetetleníti el. Megfigyelhető azonban a folyamat Európában is. A szabad, egységes belső piac hatására állások tízezrei szűntek meg ennek köszönhetően. Természetesen a folyamat gyakran nem káros, ésszerű átrendeződéseket, strukturális változásokat eredményez. Azonban igen gyakran tapasztalható, hogy a piaci externáliák megléte úgymond jogosulatlan versenyelőnyhöz juttatja az adott termelőt. Példa erre, hogy az árban nem fejeződik ki a távolsági kereskedelem súlyos környezetromboló hatása, a termelés környezeti terhe, nem tükröződik az árban a termék szociokulturális értéke (leginkább a mezőgazdaságban jellemző), illetve számtalan más hatás (a vegyszerezés, a génmódosítás, hormonkezelés, kedvezőtlen élelmezési hatások – elhízás stb.) is rejtett marad.

A második eset a bérmunkakapcsolat (többnyire anyagtermelés), melyet a gyártó és a kereskedő egyaránt kezdeményezhet, amikor a munkaintenzív szakmákat alacsonyabb bérű országokba akarja kihelyezni. A ma végbemenő globalizációban jelentős szerepe van a nagy nyugat-európai és amerikai üzletláncok és

márkatulajdonosok világméretű beszerzési politikájának. Az Unió bővülésével a dolgot az EU javarészt immár „házon belül” letudhatja, hiszen a csatlakozó országok olcsó munkaerőforrást és átmenetileg lazább környezetvédelmi szabályozást hoznak magukkal. A kelet-európai, illetve fejlődő országoknak hosszú távon ez azonban nem járható út, hiszen vannak, akik készek alulkinálni versenytársukat, rontva ezzel azok tőkevonzó képességét. Önállóságra, innovációra, saját vállalkozókra, a helyi gazdaság megerősítésére van szükség. Ezt kívánja a fenntarthatóság is.

Végül a harmadik lehetőség a közvetlen külföldi tőkeberuházás (FDI), ami az utóbbi időben kétségtelenül növekvő szerepet tölt be az állások elvesztésében. A tiszta relokáció esete (jól körülhatárolható munkahelyek fizikai megszűnése egy országban, és ugyanazok megjelenése egy másik területen, vagyis végletes formában a berendezések leszerelése, átszállítása az új telephelyre) viszonylag ritkábban fordul elő, mert a vállalatok állandó termékstruktúra-, technológia- és szervezetfejlesztése során az azonos funkciójú egységek is gyors változáson mehetnek át.

3.2.2. Társadalmi, szociális degradáció

A jóléti állam alapkonceptiója, hogy minden állampolgár jogosult arra, hogy alapvető szükségleteit ki tudja elégíteni. Olyan társadalomban képzelhető csak el egészséges és hosszú távú gazdasági fejlődés, melyben kicsik a szociális különbségek. A jóléti államok időszakát sokan a kapitalizmus aranykorának tekintik. A történelem egyik legprosperebb korában a GDP évről évre nagymértékben bővült, a jóléti államok redisztribúciós rendszere alacsonyban tartotta a jövedelmkülönbségeket, a gazdasági növekedés gyümölcseit nagyjából egyenletesen osztotta szét a lakosság között. Mindez oda vezetett, hogy a megtermelt nemzeti jövedelem újra-elosztása jelentősen megnőtt az Európai Közösség országaiban, a bérek és az életszínvonal pedig jelentősen emelkedett.

A nyugat-európai államok jóléti rendszere azonban az elmúlt években válságba került. Több oka van ennek, ám keveset említik az egyik nagyon fontos okot, mégpedig a tőke külföldre áramlását, és ennek kettős negatív hatását. Az előbbieken bemutatott relokáció jelensége mellett fontos szerepet játszanak ebben a folyamatban az adóparadicsomok is. Az alacsony, gyakran nulla kulcsos adók magukhoz vonzzák a tőkét, jelentős bevételkiesést okozva ezzel az anyaországnak.

A nemzetközi munkamegosztásban való nagyobb részvétel a komparatív előnyök jobb kihasználásán keresztül mindenkinek a javát szolgálja, hiszen a megnőtt hatékonyság nagyobb gazdasági teljesítményt eredményez – hangzik az elmélet. Igen ám de ma a komparatív előnyök elmélete mellett együtt alkalmazzák a működő tőke elméleteket, ezek pedig ellentmondásban vannak egymással. Ennek eredménye, hogy a fejlett világ vállalatai eleinte a munkaigényes ágazatokat igyekeztek az olcsóbb fejletlenebbekhez áttelepíteni, majd mára már a high-tech ágazatokat is kitelepítik, vonzzák őket a fejlődő világ hatalmas telephelyi előnyei. A fejlett világnak már az egyetlen megmaradt komparatív előnye, a csúcstechnológiai szektorban való előny is eltűnőben van. Sorra jelennek meg a fejletlenebbek feltörekvő informatikai központjai (Bangalore Indiában, Szentpétervár Oroszországban). Már ez az ágazat is külföldön termelteti meg a termékeit, hiszen ott jóval olcsóbb. Mindez kettős negatívum a jóléti államoknak: egyrészt a kitelepült cégek külföldön adóznak, az állam jelentős bevételi forrástól esik el, másrészt

pedig növeli a munkanélküliséget odahaza, ami pedig növeli az állam kiadásait. Ezt a kétoldali fojtóhatást nagyon nehéz leküzdeni. Az államok egyre jobban a multinacionális cégek befolyása alá kerülnek, szó szerint versengenek a kegyeikért, hogy ezzel is foglalkoztatást teremtsenek.

Megfigyelhető az Egyesült Államok és az Unió hozzáállásbeli különbsége. Az USA törvényhozása minden további nélkül teljesítette a tőke elvárásait, és „megreformálták” a bérrendszert, flexibilizálják a munkarendet. Ez azonban rendkívül veszélyes tendencia. Hosszútávon a munkával szembeni apátia növekedését, a munkavégzés további kiüresedését, illetve a munkateher növekedését eredményezi.

A versenyképességért és a tőkéért folyó verseny áldozataivá válnak a fejlett szociális rendszerek is: csökkentik a társadalombiztosítási járulékokat, piacosítják a nyugdíjrendszert, az egészségügyet. Az államok igyekeznek megválni a közszolgáltatás terheitől. A cél a központi kiadások visszafogása, szigorú költségvetési politika folytatása, ezzel a cégekre és vagyonos befektetőkre nehezedő adóteher lazítása. Nehéz ugyanis felvenni a versenyt a fejletlen szociális rendszerű, alacsony bérű, gyenge környezetvédelemmel rendelkező és rohamos gazdasági növekedést produkáló távol-keleti országokkal.

Ez a tendencia azonban egy öngerjesztő folyamat, káros verseny, „race to the bottom”, ahogy az angol mondaná. A fenntarthatóságnak ugyanúgy része a szociális dimenzió is, mint a gazdasági vagy a környezeti. A kereskedelmi-gazdasági érdekek előtérbe helyezése azonban háttérbe szorítja a szociális és környezeti érveket. A jóléti állam elsorvadásával nő a munkanélküliség, erodálnak a munkavégzés körülményei, gyengülnek a munkavállalók pozíciói, csökken a szabadidő, csökkennek a bérek, nőnek az egyenlőtlenségek. Mindez úgy, hogy a vállalati profitok egyre nőnek, a GDP is kisebb megszakításokkal, de azért a világháború óta folyamatosan bővült. Ám a megtermelt haszon csak kevesek kezében csapódik le, és az utóbbi évtizedekben a globalizáció hatására e folyamat felerősödött. E mögött az áll, hogy a termelékenységet, a hatékonyságot, a hasznot minden áron növelő módszerek immáron arra hivatkozva „flexibilizálhatják” a munkaerőt, hogy ha nem engedik a változtatások végrehajtását, akkor bizony kitelepnének. Ez azonban a közérzet romlásához vezet, ahogy azt számos felmérés is kimutatta: Európában az emberek nem érzik olyan biztosnak a jövőjüket mint 20-30 évvel ezelőtt.

Ha az állam nem tud gondoskodni a polgáraitól (bürokratikus koordináció, redistribúció), a közösségi gondoskodás, a helyi társadalmi szövetek pedig szintén felbomlanak (etikai koordináció), a piac önmagában logikájából adódóan nem képes szociális jólétet teremteni. Ezért a szabad piac egyedül nem visz közelebb a fenntarthatósághoz, sőt távolabb visz bennünket tőle.

3.2.3. „A nagy méretek erősödése”:

tőkekoncentráció, oligopolizáció és a brüsszeli vízfej

Ha tovább vizsgáljuk a kereskedelmi határok eltörlésének, a piacosításnak a hatásait, felfigyelhetünk egy jelenségre, amit úgy nevezhetnénk: „a nagy méretek erősödése”.

Az egységes európai piac, illetve általánosságban a szabad kereskedelem lényege a termelés, a javak előállításának „piaci racionalitás” szerinti újrendezése, a komparatív és kompetitív előnyök kiaknázása, ezzel a hatékonyság növelése, ami összességében magasabb aggregált termelési szintet eredményez. A haté-

konyság fogalma mára azonban szorosan összekapcsolódott a méretgazdaságosság fogalmával. Ez a hatékonyság szűk körű értelmezéséből fakad. Leegyszerűsítve hatékonyabb az a termelés, amely kevesebb inputból nagyobb produktum előállítására képes. A mai technológiai fejlettségi szint, a hatékonyság állandó fokozása már olyan nagy beruházásokat igényel, hogy a termelési keretek teljesen elszakadtak az emberi méretektől. Sok óriáscég nagyobb hozzáadott értéket termel, mint a legtöbb ország. A tőke saját logikájából kifolyólag állandóan koncentrálódik, először határokon belül, majd határokon átívelően folytatódik ez a folyamat. Megszületnek a multinacionális, és transznacionális vállalatok, melyek már igen messze vannak a klasszikus, emberi léptékű termelési méretektől.

Egy sor olyan iparágat lehetne megnevezni (rendszerint a legmodernebb, leginkább beruházás-igényes, csúcstechnológiai szektorok), ahol csupán néhány óriásvállalat uralja a piacot. Ez a fenti folyamat egyenes következménye. A végeredmény a verseny korlátozása, a fogyasztói haszon csökkenése. Ennél azonban még fontosabb, a munkahelyi viszonyok elembertelenedése, bürokratizálódása, a társadalmi kontroll lehetőségének beszűkülése, a társadalmi szövet, a közösségek szétesése, atomizálódás valamint az államok tőkének való kiszolgáltatódása. Mindez újra egy sor olyan érték, melyet a piac nem akar, de nem is tud becsülni, ellenben életünkben legalább olyan fontosak, mint a monetarizálható értékek.

Az elmosódó határokkal együtt válik szükségessé a központi szabályozás megjelenése. A bürokrácia mára óriási méreteket öltött: az uniós állampolgárok számára áttekinthetetlen a hosszú, kiskezű közösségi joganyag, illetve a legtöbb fontos szervet Brüsszelbe telepítették. Az utóbbi leegyszerűsíti az óriásira duzzadt tőke lobbytevékenységét, elég egy szakértő csapatot megfizetni és Brüsszelbe küldeni. A helyi (nem csak nemzeti, hanem regionális, kisközösségi) demokráciák lehetőségeire a brüsszeli vízfej ugyanakkor hatalmas árnyékként vetül. A nagy távolság, és a lokális közösségeknek átláthatatlan joganyag szinte lehetetlenné teszi számukra az érdekérvényesítést, amihez társul még az idegen szociokulturális közeg, amiben adott esetben azt megtehetnék. Ez tovább rontja az amúgy sem fényes egyensúlyt a gazdasági és a társadalmi-ökológiai érdekérvényesítés lehetőségei között.

A fenntarthatóság ökológiai és társadalmi pilléreiből fakadó célok realizálásához azonban elengedhetetlen a lokális gazdaság erősítése, a kisvállalkozások felendítése, a helyi kezdeményezések támogatása, a közösségek újra megerősítése és döntéshozatalba való bevonása, a lokalizáció és decentralizáció. Hiszen – ahogy a világhírű közgazdász, ERNST F. SCHUMACHER mondja – a kicsi szép.

3.2.4. A globalizáció ökológiai hiányosságai Európában

Az ökológiai válság önmagában akkora témakör, ami több kötetet megérdemel. Ellenben a globalizáció és az EU viszonyának tárgyalásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy milyen környezeti problémák merülnek fel helyileg Európában.

Először is rögtön le kell szögeznünk, a globalizáció sajátossága, hogy globális problémákat szül, különösen igaz ez a környezeti problémákra, melyek nem ismerik az államközi vagy kontinentális határokat. Éghajlatváltozás, a fajok kipusztulása, tengerek szennyezése és hosszan folytathatnánk a sort. Ezért egy kicsit erőltetett is az ökológiai problémákat „európai” és „nem európai” kategóriákba sorolni. A jelenlegi világgazdasági rendszer sajátosságai földmértű problémákat szül-

nek. Mégis vannak kontinentális sajátosságok, melyek közül az európaiakra szeretnék röviden kitérni.

A leglényegesebb megállapítás, hogy a növekedés határainak felismerésével, a környezeti problémák tudatosulásával Európában, és a fejlett világban óriási változások indultak meg. Egymás után születtek a környezetvédelmi megállapodások, nemzeti és nemzetközi szabályozások. Néhány területen ez javulást eredményezett az EU országokban, és ez az ami a globalizáció környezeti vonatkozásai tekintetében Európát a fejlődő országoktól megkülönbözteti. Az egyre szigorodó előírásoknak, valamint a globalizációval megnyíló külföldi befektetési lehetőségeknek köszönhetően a fejlett országok, így Európa is a legszennyezőbb iparágak leépülésének lehetett tanúja. A korszerűtlenné váló technológiákat keletebbre, illetve délebbre telepítették, ami a célszágokban, leginkább a kelet-európai országokban, még így is környezeti javulást jelentett.

Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a környezeti problémák megoldódtak volna Európában. Sok területen a mégoly szigorú előírások sem hoztak javulást. Ennek leginkább a szabályok betartatásának, illetve a fenntarthatóság szakpolitikákba való integrálásának a hiánya az oka. A GDP bővületében élő eurokraták a környezetvédelmet úgy kezelik, mint egy hagyományos, különálló szakpolitikát, mint egy bokrétát a kalapon¹. Az egységes belső piac megteremtésével rendkívüli mértékben megnőtt az Unión belüli kereskedelem. A kompetitív árústruktúrákból fakadóan gyakran csak nevükben eltérő áruk keringenek Európa földi, légi és vízi útjain. Emellett a termelés hatékonyságának állandó fokozása sem oldja meg a növekvő fogyasztásból fakadóan növekvő környezetterhelést. A problémák technológiai úton való megoldásába vetett hit csak késlelteti a gondjaink valós, gyökeres orvoslását. Európának szembe kell néznie a világ többi részével szemben felhalmozódott ökológiai adósságával, a túlfogyasztással, az igazságosan ráeső produktív földterületnél jóval nagyobb ökológiai lábnyomával.

4. VÉDELMI MECHANIZMUSOK: DICSÉRETES EURÓPAI VÍVMÁNYOK

Többször említettem már, hogy vannak az Uniónak dicséretes kezdeményezései, melyek elméletileg a globalizáció *ember- és természetkonform* átalakítását célozzák. Csakhogy egy sor olyan szabály, irányelv, rendelet és határozat létezik a Közösségen belül, melyek miatt egy valóban fenntartható és demokratikus társadalmi-gazdasági rendszer megvalósítása jelenleg még nem *eurokonform*.

4.1. A világ legfejlettebb szociális rendszerei

Az EU ún. lisszaboni stratégiája (egy hosszú távú gazdasági stratégia) a Közösség versenyképességének növelését tekinti fő célnak, úgy hogy az európai szociá-

¹ A találó képet Ángyán József, a környezetgazdálkodás egyik hazai úttörője, a gödöllői Környezetgazdálkodási Intézet vezetője használta a Nemzeti Agrárkörnyezetvédelmi program kapcsán.

lis modell értékeit megőrizték, és a versenyképességet ne azok hátrányára növeljék. Az Unió foglalkoztatás- és szociálpolitikájának fő célja jelenleg a foglalkoztatási helyzet javítása, de a kiemelt célok között van a szegénység és a diszkrimináció minden formája elleni küzdelem, a szociális védelem modernizálása, a nemek közti egyenlőség előmozdítása. Kiemelt hangsúlyt kap a fenntartható fejlődés elve. Fontos állomás e tekintetben a 2001. júniusi göteborgi csúcson elfogadott fenntartható fejlődési stratégia. Sőt egy évvel később megfogalmazták a szociálpolitika más politikákkal való összehangolásának szükségességét is. Az európai országok világszerte a fejlett szociális rendszereikről híresek. Bár láttuk azt is, hogy a jóléti államok gyökeres átalakulás előtt állnak a neoliberais politikák világméretű alkalmazása miatt. Ez leginkább a közszolgáltatások „megreformálásában” ölt testet. Persze, hogy a dolog ne legyen olyan egyértelmű, és hogy ne veszítsünk el minden reményt, szükséges megemlíteni az Unióban alkalmazott univerzális szolgáltatás fogalmát. Az univerzális szolgáltatás lényege a négy alapelvben rejlik, az egyenlőség (a szolgáltatást igénybe vevőket azonos mércével kell mérni), az egyetemesség (a szolgáltatás mindenkire ki kell, hogy terjedjen), a folyamatosság (a szolgáltatás adott köre mindenkor biztosítandó) és az alkalmazhatóság (a mindenkor adott helyzetre, reális feltételek mellett alkalmazható) elveiben. A kérdés az, hogy a jelenlegi világgazdasági rendszerben az Unió ellen tud-e állni annak az óriási nyomásnak, ami a jóléti rendszereire nehezedik. Hiába válik a világ legnagyobb gazdasági hatalmává, amíg a szociális és környezeti dömping valamint a tőke adóparadicsomokba menekítésének lehetősége fennáll. Az EU cégeinek pedig e rendszer fennmaradása az érdeke, és láthattuk, hogy kiváló érdekérvényesítő pozíciókkal rendelkeznek.

4.2. A világ legfejlettebb környezetvédelmi politikája

A világ Európára nem csak fejlett szociális rendszerei miatt tekint elismeréssel, hanem rendkívüli környezetvédelmi politikája miatt is. 1972-ben határozták el a tagállamok párizsi csúcstalálkozójukon, hogy szükség van közösségi környezetvédelmi politikára. Azóta már hat ún. akcióprogram is indult. Kiemelkedik ezek közül az 1992 és 2000 közötti időszakra vonatkozó ötödik környezetvédelmi akcióprogram, melynek középpontjában a fenntartható fejlődés feltételeinek megteremtése állt. A program meghatározó célja a környezeti szempontok általam is sokat emlegetett ágazati politikákba integrálása volt. Kiemelten kezelte az egyes szektorok között az ipart, az energiát, a közlekedést, a mezőgazdaságot és az idegenforgalmat, mivel e területeknek különösen nagy hatásuk van a környezetre. Mivel az eredmények szerényebbek voltak a vártnál, és a környezeti szempontok integrálása csak nehézkesen zajlik, továbbá a fenntartható fejlődésre való áttéréstől is távol maradt az Unió, lényegében az ötödik akcióprogram elemeit vette át a 2001-től 2010-ig érvényes hatodik is. Fontos megemlíteni, hogy a programokra az Unió viszonylag jelentős összegeket is szán, ezek forrásai nagyrészt a strukturális alapok, valamint a Kohéziós Alap.

Mindazonáltal nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy az eurokrácia környezeti felelősei a hivatalokban ma merésznek számító problémafelvetésekkel a fenntarthatatlanság gyökeres orvoslására készek lennének. A válság ennél jóval súlyosabb.

4.3. Kis- és közepes vállalkozások kiemelt támogatása

Az Unió iparpolitikáját (amennyiben egyáltalán beszélhetünk ilyenről) a versenyképesség növelésének politikájaként kell értelmezni. Emellett a Közösség iparpolitikája kiemelten kezeli a kis és közepes vállalkozásokat. Ennek jeleként a Tanács 2000-ben elfogadta a Kis és Közepes Vállalkozások Európai Chartáját. Ennek lényege a vállalkozási szellem oktatása, a vállalkozásindítás egyszerűsítése, az egységes piacból több előny biztosítása a kis és közepes vállalkozások számára, hatékonyabb érdekképviselési rendszer megteremtése.

Az EU ennyiben tehát felismerte a kisvállalkozások jelentőségét. A fenntarthatóság azonban ennél jóval többet igényel. A helyi gazdaságok erősítése nem csak a távolsági kereskedelemből adódó felesleges környezetterhelés mérséklése miatt fontos, hanem a helyi közösségek felélesztése, a vidéki társadalmak revitalizálása miatt is. A helyi lakosság jobban ismeri környezetét, ezért jobban szereti is azt, jobban vigyáz rá, tiszteli, érzi, hogy része a természetnek, alkalmazkodnia kell hozzá, nem pedig uralkodnia felette. Emellett kis közösségekben sokkal erősebb a szolidaritás érzése, az embereknek több lehetőségük van megismerni egymást, a viszonyok humánusabbá válnak.

4.4. Regionalitás és a szubszidiaritás elvei, a sokszínűség tisztelete

Gyakran említem a helyi gazdaság és a helyi közösségek megerősítésének szükségességét. Nos, az ehhez nélkülözhetetlen mechanizmusok gyökerei szintén megvannak az Unióban. A mezőgazdasági politika mellett mára a Közösség második legjelentősebb politikája a regionális politika. Az EU tehát régiókban gondolkodik, és a támogatások odaítélésénél kiemelt fontosságú a helyi szervek és helyi források bevonása. Mind a támogatási, mind a döntéshozatali mechanizmusokra érvényes a szubszidiaritás elve. Ez a nagyon fontos közösségi elv, bár csak részben valósul meg, kimondja, hogy minden döntést azon a szinten kell meghozni, ahol a legnagyobb a kompetencia és a felelősség összhangja. A szubszidiaritás elve mind a demokrácia egészséges működése, a helyi társadalmak megerősödése, mind a fenntarthatóság szempontjából nagyon fontos.

Végül fontos megemlíteni, hogy az európai egyesülés talán legfontosabb alapelve a sokszínűség tisztelete. Mint tradicionális európai érték kulcsszerepet játszik az Unió életében. Természetesen itt is igaz, hogy működnek olyan mechanizmusok Európában, melyek e gyönyörű elvek megvalósulása ellen hatnak. Már említettem a brüsszeli vízfej kialakulását, a gazdasági-kereskedelmi érdekek egysége-sítő hatását, a nagy méretek problémáját.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

- Következtetesként megállapíthatjuk, hogy egyrészt az Európai Unió a globalizáció egyik legfőbb motorja, mely sikeresen érvényesíti érdekeit a fejlődő országokkal szemben;

- másrészt az Európai Unió a folyamatnak nem csak előidézője, hanem egyik legnagyobb haszonélvezője is, a jelenlegi társadalmi-gazdasági rendszer fenntarthatatlanságának problémái nagyrészt az Unión kívül jelentkeznek, ezért a globalizáció elutasíthatósága a Közösségben kisebb;
- harmadrészt ugyanakkor nem hihetjük azt, hogy az Uniónak nem kellene megküzdenie a globalizáció hátrányaival;
- negyedrész az Uniónak és lakosságának erkölcsi kötelessége, mint globális aktornak globális felelősségtudattal fellépni a globális problémák megoldása érdekében, mely kötelességének csak részben tesz eleget;
- ötödrész ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy Európának megvannak azok az értékei és mechanizmusai, melyek segítségével pozitív hatással lehet a globális rendszerre, ezek az értékek és mechanizmusok (a kulturális és ökológiai sokszínűség tisztelete, az ökológikus gondolkodás gyökerei, a tolerancia, a szociális érzékenység, a szolidaritás) megfelelő alapot jelentenek ahhoz, hogy fenntarthatóbbá tegye a világot.

Az Unió tehát a globalizáció előidézője, haszonélvezője és elszenvetője, ugyanakkor Európa rendelkezik a legnagyobb potenciállal a folyamat megváltoztatásához.

Az üzleti érdekek rendkívül erős befolyással bírnak Európában is, ami lehetlenné teszi a fenntarthatóság előbb említett értékeinek átfogó alkalmazását. Bár ismert és széles körben elfogadott kifejezés Európában a fenntartható fejlődés, még sem jelenik meg eléggé az egyes szakpolitikákban. A libertariánus gazdaságfilozófiai elképzelések sajnos sokkal jobban részévé váltak az egyes területeknek.

A neoliberális dogma Európában is erősen gyökeret vert. Megkérdőjelezhetetlen ideológiaként él a legtöbb európai politikus fejében.

A szabad piac már Európában sem érvelés, hanem hit kérdése.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Miről is van szó?

Fenntartható Fejlődés Bizottság [2002]: A fenntartható fejlődés fogalma. Fenntartható Fejlődés Bizottság Honlapja. Megtekintve: 2002. november 2., Elérhető: <http://www.ff3.hu/fejlodes.html>

DALY, HERMAN E. [2002]: Sustainable development: Definitions, Principles, Policies. Invited Address, World Bank, April, 2002, Washington DC., Elérhető: <http://www.earthrights.net/docs/daly.html>

KORTEN, DAVID C. [1996]: Tőkés libertariánusok rohama. In: Kortén, David C.: Tőkés társaságok világhuralma, Magyar Kapu Alapítvány – EKF hálózat, Budapest, 1996.

LÁNYI, KAMILLA [1997]: A globális konvergencia változatai: Washington és Maastricht – I. rész. In: Külgazdaság, XLI. évf. 11. szám, 1997. november, p. 5-29.

2. A neoliberális politikák alkalmazásának története Európában

PALÁNKAI, TIBOR [1995]: Az európai integráció gazdaságtana. Aula, 1995.

KÖRÖSI, ISTVÁN [1997]: A jóléti állam jövője: Társadalombiztosítási és nyugdíjrendszerek az Európai Unióban. In: Európai Szemmel, 1997/4., 16-36.

RÁCZ, MARGIT szerk. [1999]: Ószinte könyv az Európai Unióról. Euro Info Service, 1999.

3. Problémák a neoliberais politikák és az EU viszonylatában

ZSOLNAI, LÁSZLÓ [2001]: Alternatív ökonómia. In: Zsolnai László: Ökológia, gazdaság, etika. p. 27-77, Helikon Kiadó, Budapest, 2001.

NEUMANN, LÁSZLÓ [1997]: A relokáció jelensége: a munkahelyek áttelepülése Nyugat-Európából Kelet-Európába. In: Külgazdaság, XLI. évf. 10. szám, 1997. október, p. 21-38.

MARTIN, HANS-PETER; SCHUMAN, HARALD [1998]: A globalizáció csapdája - Támadás a demokrácia és a jólét ellen. Perfekt Kiadó, 1998.

KORTEN, DAVID C. [1996]: Tökés társaságok világalma, Magyar Kapu Alapítvány – EKF hálózat, Budapest, 1996.

LÁNYI, ANDRÁS [1999]: Együttéléstan. A humánökológia a politikai filozófiában. Liget Műhely Alapítvány, Budapest, 1999.

WACKERNAGEL, MATHIAS; REES, WILLIAM E. [2001]: Ökológiai lábnyomunk. Hogyan mérsékeljük az ember hatását a Földön? Föld Napja Alapítvány, Budapest, 2001.

EPI [2001]: NAFTA at seven – Its impacts on workers in all the three nations. Briefing Paper, Economic Policy Institute, Washington DC, 2001. Elérhető: <http://epinet.org>

SCHUMACHER, ERNST F. [1991]: A kicsi szép. KJK - Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft. , 1991.

4. Védelmi mechanizmusok: dicséretes európai vívmányok

HORVÁTH ZOLTÁN [2002]: Kézikönyv az Európai Unióról. Magyar Országgyűlés, 2002.

KENDE, TAMÁS; SZÜCS, TAMÁS szerk. [2001]: Az Európai Unió politikái. Osiris Kiadó, 2001.

TÖRÖK, ÁDÁM [1999]: Verseny a versenyképességért. Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest, 1999.